

La inscripció olímpica del barcinonense Lucius Minicius Natalis Quadronius Verus

FREDERIC-PAU VERRIÉ

a Eduard Ripoll, amic fidel.

Descoberta el 22 de gener de 1878, durant la tercera campanya de les excavacions alemanyes a Olímpia, en desfer un mur factici d'època bizantina situat entre la Palestra i el Philippeion, fou publicada per Dittenberger i Purgold (*Die Inschriften von Olympia*, Berlin 1896, núm. 236) que, a més, completaren el text fragmentari —contingut en dues pedres, designades *a* i *b*—, al qual mancaven el començament i el final de la línia superior.

No entraré, en aquest treball, en l'estudi o comentari dels caràcters epigràfics de la inscripció; faré notar però, això sí, perquè és un tret característic de la seva baixa època, l'ús de la forma C —gràficament semblant a la nostra *ce* majúscula llatina— en lloc de la forma clàssica tradicional Σ de la sigma majúscula grega.

El text restituit, publicat a les *Inschriften* en caràcters cursius moderns, diu:

[Λούκιος Μινίκιος] Νατάλις στρατηγικός, Ὀλυμπιάδῳ σκῆ
ἄρματι τέλειθ νεικήσα[ς, ἀνέ] θηκεν τὸ ἄρμα, ὑπατος, ἀντι-
πατος Αἰβύης.

Òbviament, l'olímpic Natalis, esmentat com a ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ o pretor en el moment dels 227 Jocs, corresponents a l'any 129 de l'Era actual, no podia ser altre que Lucius Minicius Natalis *iunior*; el seu pare, del mateix nom, essent ja probablement mort en aquella data (després d'un llarg i

complet *cursus* militar i polític culminat cap al 125 amb el Proconsolat de la província africana de Líbia, el mateix que, anys a venir, assoliria el seu fill).

La informació continguda a les *Inscripfen* fou incorporada tot seguit als grans corpus prosopogràfics i citada pels autors que successivament s'ocuparen dels Jocs, les competicions hípiques o els seus vencedors.

Entre nosaltres, si no m'equivoco, només Balil n'havia fet un breu recordatori (*Colonia Iulia Augusta Paterna Faventia Barcino*, Madrid 1964, pàgs. 69 i 74).

Però els autors que després, remetent-se gairebé sempre a Dittenberger, feien esment de la inscripció, havien omès qualsevol referència fos al lloc de la troballa fos al de la seva actual situació a les ruïnes o excavacions d'Olimpia i mai, fins al 1972, les dues pedres no foren reproduïdes ni en dibuix ni en fotografia.

Una al·lusió meva a aquella victòria olímpica feta, de passada, en ocasió de comentar la troballa d'un fragment epigràfic dedicat a L.M.N. jr.¹ i el seguit de circumstàncies anecdòtiques que se'n seguiren, em van portar la primavera d'aquell mateix any a Olímpia amb l'intent de localitzar aquelles dues pedres i els corresponents fragments d'inscripció.

Es tractava no menys que de l'únic testimoni olímpic hispànic conegut; del primer i únic personatge nostre que sapiguem que participés en uns jocs de l'antiguitat i que hi vencés; i a més, fill insigne de Barcino.

Tot això i part del que segueix vaig contar-ho en dos articles publicats, a *La Vanguardia* de Barcelona, el 27 d'agost de 1972, el mateix dia que s'inauguraven els Jocs de Munic².

A Olímpia, després d'una àrdua recerca, vaig localitzar els dos fragments publicats i, a més, un tercer, inèdit, amb el text final de la ratlla superior de la inscripció, que corresponia exactament a la proposta feta per Dittenberger a les seves *Inscripfen*.

¹ (*La Vanguardia*, 9 de gener de 1972); fragment que, al meu entendre, venia a confirmar la identificació de les termes (que llavors el Museu d'Història, en col·laboració amb l'Istituto Internazionale di Studi Liguri, excavava a la barcelonina plaça de Sant Miquel) amb les que entre el 125 i el 128, aproximadament, havien fundat *solo suo* els Natalis pare i fill.

² «Un barcelonés del siglo II, primer campeón olímpico hispano.» «Tras las huellas de Lucius Minicius Natalis en Olimpia». S'hi van publicar per primera vegada les fotografies i el primer dibuix, calcat, de la inscripció.

I vaig descobrir, d'escreix, que els dos fragments tant com la inscripció a la cara vertical davantera del monument, mostraven a l'horitzontal superior les empremtes, o millor encaixos, no per a les rodes del carro, com suposava Dittenberger, sinó de les peülles de quatre cavalls i del suport del llarg timó central del carro (al qual anaven junyits els dos cavalls del centre, o «zygioi»), i que prop d'aquestes tres pedres en jeien per terra sis o set d'altres que semblaven ser part del mateix conjunt.

L'estudi d'aquests elements esparsos m'ha permès, anys després, de proposar una restitució hipotètica del conjunt del monument votiu de L.M.N. jr.³.

Recentment, tornat a Olímpia per concretar alguns aspectes d'aquest treball i dur a terme l'emmotllament d'aquelles peces que permetrà la reproducció (sigui a Empúries o a Barcelona, amb motiu dels Jocs Olímpics del 92) del conjunt restituit del monument, he tingut ocasió de consultar, a la residència de l'equip arqueològic alemany, el diari d'excavacions original i de repassar el volum de les *Inschriften* de Dittenberger⁴ on, amb sorpresa, he vist que un anònim arqueòleg alemany, havent localitzat el tercer fragment, havia afegit al marge del text corresponent, amb llapis, la nota: *Block a + b + neuer block c liegen örte der NO Ecke der Palästra*.

La identificació d'aquest tercer fragment és segurament més important del que d'antuvi pot semblar perquè permet d'establir en primer lloc la mida exacta de la inscripció (i l'amplada del monument del qual formava part) i en segon lloc la seva data.

Les peces *a* i *b* de la publicació de Dittenberger mesuren 1,325 i 1,035 m d'amplada, respectivament; la peça *c* —la trobada i retrobada posteriorment— en fa 0,475; un total doncs de 2,835 m.

El text es presenta distribuït en dues ratlles; hi manca encara la part inicial de la superior, però és sencera en canvi la inferior.

De l'extrem de la superior al marge dret de la pedra hi van 0,27 m; de l'extrem de la segona al mateix marge, 0,865 m.

És aquesta darrera mida doncs la que —partint *a priori* de la idea d'una composició centrada i simètrica— cal afegir al costat oposat per a

³ Que preparo per publicar a les *Madriker Mitteilungen* del Deutsches i Archaeologisches Institut de Madrid.

⁴ He d'agrair l'amable autorització al Dr. Ulrich Sinn que en els passats mesos de setembre de 1988 i de 1989 dirigia a Olímpia les excavacions de la casa de Neró, molt a prop justament del lloc de la troballa de les pedres del monument del nostre L.M.N.

retrobar la mesura exacta de la inscripció i la total del conjunt de les quatre peces de l'enfront del basament.

Si d'aquests 0,865 en restem els 0,19 que marquen la diferència entre l'inici de la ratlla inferior i el marge esquerre de la peça *a*, queden 0,675 m que ha de ser la mida de la peça que manca. Amb això queda establerta l'amplada total del conjunt de quatre peces de l'enfront del monument votiu de Lucius Minicius Natalis jr. en 3,51 m exactament.

Ara bé, traient per la banda esquerra els 0,27 m que, per fer una correcta simetria, corresponen al marge dret de la peça *c*, queden 0,405 m., espai en el qual caldria inscriure el fragment de text que manca a la peça de l'extrem esquerre del conjunt, o peça *d*, i que segons Dittenberger hauria de dir: Λούκιος Μινίκιος

És evident que usant els mateixos caràcters epigràfics i espaiat que a la resta de la inscripció, no hi cap; reconsiderant, però, la proposta de Dittenberger a la llum d'aquesta limitació d'espai es fa clara, en canvi, la possibilitat de reduir el text mancant a Λ. Μινίκιος, solució que encaixa perfectament amb totes les exigències de dimensions i espaiat dels caràcters i s'ajusta millor a la tendència epigràfica tradicional llatina de reduir el *praenomen* a simple inicial.

Aquesta disposició simètrica comporta una consideració encara més important, perquè permet definir millor la idiosincràsia sentimental del personatge i, al mateix temps, datar més exactament la inscripció.

Dittenberger suposa —i el seu comentari ha estat, si no recordo malament, universalment acceptat i repetit sense crítica fins als nostres dies— que la frase final ΥΠΑΤΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ ΛΙΒΥΕΣ (cònsol i procònsol de Líbia), tenint en compte que aquest darrer càrrec L.M.N. jr. el tingué entre el 152 i el 154 aproximadament (mentre que la victòria olímpica va obtenir-la el 129 quan només era pretor), va ser afegida tardanament ⁵.

⁵ Per tot el que fa referència a la biografia del personatge, vegeu, com a darrera síntesi publicada: *Prosopographia Imperii Romani*. Saec. I. II. III. Pars V, fasciculus 2, núm. 620, pàgs. 293-295 (Berolini, De Gruyter & Co, MCMLXXXIII).

I també, eventualment:

F. P. VERRIÉ. «El barceloní L. Minici Natal, Primer Olímpic Hispànic», Conferència del 17 d'octubre de 1981 publicada a: *Paraules dites, paraules escrites, Tres conferències*. I, fols. 1-12, *Parva Archaeologica*, IV, Cruïlles de l'Empordà, 1988. «Una virtut cívica. La fidelitat a les pròpies arrels», Societat Econòmica Barcelonessa d'Amics del País. Barcelona, desembre 1983.

Isabel RODA. «Luci Minici Natal Quadroni Ver i la societat barcelonina del seu temps»,

Però si mirant-nos bé la inscripció fem l'esforç imaginatiu de treure-li aquesta frase última ens trobarem amb una estructuració del text anò-mala, desequilibrada, contrària al més elemental sentit de la composició epigràfica.

Si en el text originari aquesta frase no hi hagués estat, el *quadratarius* hauria repartit caràcters i espais d'una altra manera: o amb un tipus més petit fent-la cabre en una sola ratlla o més gran dividint-la en dues d'iguals o, encara, si amb els caràcters que va triar passava d'una ratlla i li quedava una cua, disposar aquesta en una segona ratlla inferior o completament a l'esquerra o centrada al bell mig, com de fet —encara que amb un text més allargat— acabà fent. El que no és imaginable és una primera ratlla superior, de cap a cap, i, a sota, una cua, ni a l'esquerra ni totalment al mig, desorientada ⁶.

I fóra molta casualitat —és en realitat una casualitat impensable— que havent-la fet d'aquella manera, la ratlla afegida vint-i-cinc anys després vingués a completar el conjunt amb una simetria absoluta, tan perfecta.

Penso que aquesta perfecció de l'obra cal imaginar-la com a resultat d'un procés ben diferent. Que fóra el següent:

El 129 Lucius Minicius Natalis, jr., guanyada la cursa de quadrigues, feia donació del carro vencedor al Santuari. En aquell moment —ens ho diu la mateixa inscripció— era pretor (però poc després esdevindria *curator operum publicorum et aedium sacrum*, és a dir conservador o encarregat de la conservació dels monuments civils i religiosos). Abans d'anar-se'n d'Olimpia o poc després d'haver-ho fet, L.M.N. jr. encarregà la construcció d'un monument en el qual havien de figurar, juntament amb el carro, una quadriga de cavalls —òbviament, *grandeur nature*— i l'auriga; en aquell moment L.M.N. jr. ja tenia prou influència política, probablement, per a obtenir un lloc distingit on aixecar-lo ⁷.

Revista de Catalunya, núm. 32, Nova Etapa, Setembre de 1988, pàgs. 37-51.

Isabel RODA DE LLANZA. «El origen de la vida municipal y la prosopografía romana de Barcino». Resum de tesi doctoral publicat per la Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Lletres, el 1974. Cap. V, pàgs. 34-38.

⁶ Vegeu per tots aquests problemes de sensibilitat de la composició epigràfica: Giancarlo SUSINI, *Il lapicida romano. Introduzione all'epigrafia latina*. «L'Erma» di Bretschneider, Roma 1968. Em sembla evident que a l'època de la nostra inscripció l'epigrafia llatina pesava clarament damunt la tradició epigràfica grega.

⁷ Podria ser-ne el fonament el que encara es veu gairebé sencer a la zona entre la façana del temple de Zeus i l'ingrés a l'hipòdrom, avui desaparegut; és una hipòtesi a aprofundir. La seva eventual confirmació donaria versemblança a una altra hipòtesi (que

.....	2, 635
.....	1, 325 0, 475
	a	b
	c	
NATANICOTPATHTIKOC CAJUTTHAI CR Z APJATTITEASICONSIEKHCA CANE SHKENTOAPUA YTA T O C A N E Y T A T O C A E N H C		
.....	0, 665 0, 665
.....	0, 190	
.....	0, 675	
.....	0, 270	0, 270
.....	0, 405	
A M I N K I O C		
.....	54, 510	

Cala directe de l'inscripció conservada a Olimpia

Fotomontatge de la inscripció conservada a Olimpia

Però, vint-i-cinc anys després, al final de la seva vida, essent ja procònsol de la província africana de Libia (entre el 152 i el 154, doncs) o poc després d'haver-ho estat, L.M.N. jr., rememorant íntimament amb orgull o almenys amb complaença la seva victòria olímpica del 129, recorda que al monument no hi ha cap inscripció aclaridora del fet i les seves circumstàncies o bé s'informa que si en origen hi era ara, potser malmesa pel temps, ja no hi és ⁸.

Mana posar-la (o refer-la i posar-la de nou) i a un possible text inicial on només constava la seva condició de pretor, afegeix ara la del seu darrer i més important honor de Procònsol.

Hi ha alguns elements materials que semblen corroborar aquesta hipòtesi: el text ha d'anar inscrit, com és lògic, a l'enfront del monument; el *quadratararius* encarregat de l'obra distribueix sàviament el text, segons les mides d'amplada del conjunt, en dues ratlles la segona de les quals, la inferior, més curta, ve disposada centrada simètricament sota la primera i superior.

Però les pedres de la superfície de l'enfront del monument no havien estat inicialment pensades ni preparades per a rebre cap inscripció i el *lapicida* es troba que algunes lletres li vénen a caure damunt l'esclatxa o interstici entre una pedra i l'altra i es veu obligat a dividir alguna paraula d'una manera sorprenentment arbitrària: a la ratlla superior trencant la data ordinal dels jocs ΣΚΖ (227) en dues, ΣΚ d'un costat i Ζ de l'altre; semblantment la paraula ΝΕΙΚΗΣΑΣ, separant-ne la Σ final que queda visualment unida a l'inici de la paraula següent, ΑΝΕ (que es completa, al seu torn, a l'inici de la segona ratlla, la inferior, amb ΘΗΚΕΝ). I encara en aquesta segona ratlla inferior el títol proconsular, que comença ΑΝΘ a la pedra *a*, ha d'acabar, separat per l'esclatxa, en ΥΠΑΤΟΣ, a la pedra següent, la *b*.

Dittenberger no comparteix, però): que es referís al nostre L.M.N. aquell passatge de Pausanias (V·20·8) on aquest explica que en el seu temps «un senador romà obtingué una victòria a Olimpía i volent deixar-ne record amb una estàtua de bronze amb inscripció, en excavar, per a col·locar el basament, una rasa tocant a la columna d'Enomaus, els obrers van trobar restes d'armes i de brides de cavalls, que jo mateix vaig veure quan les treien». Proper en el temps a Pausanias no sé que se sàpiga de cap altre senador romà victoriós, fora de L.M.N., amb qui es pugui relacionar el fet. I encara més, podria confirmar que tot i que la idea del monument s'originava al volt del carro triomfador, era en realitat una plasmació de la imatge del senador mateix, doblement vencedor —segons la meua hipòtesi— en tant d'una part que propietari i en tant de l'altra que auriga de la quadriga victoriosa.

⁸ Però aquesta hipòtesi no és gaire atencible perquè normalment aquesta circumstància, en ser restaurat el monument o restituida la inscripció, és recordada; cosa que no es dona en aquest cas.

Però com que la dificultat havia d'haver estat evident de bon principi, l'artesà pogué distribuir els mots i les lletres i obtenir una composició, encara que irregular, simètrica.

Així doncs, crec que cal acceptar, contràriament al que fins ara s'havia sostingut, que mentre que el monument fou aixecat el 129 o molt poc després (quan L.M.N. era encara pretor), la inscripció que ens ha pervingut, i que coneixem gairebé sencera, no hi fou afegida, en canvi, fins després de 152 (quan el nostre olímpic ja havia atès la designació de Procònsol de la província líbica).

Són petites precisions tot plegat, però ajuden a perfilar, encara que no ho sembli, la humanitat, la psicologia sentimental, del personatge que al final de la seva vida, en fer testament, malgrat que no ha tingut ocasió de residir gairebé mai un temps seguit a la seva ciutat natal, no oblida els colons barcelonins a qui demana un record en el dia del seu propi natalici perquè és entre ells que va néixer —*apud quos natus sum*⁹— i rememora també —com he escrit més amunt— amb orgull o almenys amb complaença la seva victòria olímpica¹⁰ i fa inscriure a la base del monument aixecat vint-i-cinc anys abans la referència històrica que hi mancava:

«El pretor L. Minicius Natalis [que] a la 227^{ena} olímpida vencé amb un carro complet¹¹ féu donació del carro [vencedor, al Santuari]; [fou, més tard] cònsol i procònsol de Líbia».

Havia redactat sense saber-ho —com ja vaig assenyalar ara fa disset anys a les pàgines de *La Vanguardia*— la primera crònica de la història de l'esport barceloní.

SUMMARY

The identification of a third fragment of the olympic inscription in relation with Lucius Minicius Natalis junior, that was published by Dittenber-

⁹ C.I.L., II, 4511; Mariner I.R.B., 32.

¹⁰ Potser portant ell mateix les regnes del carro, com l'Herodot de Tebes cantat per Píndar (Istmica I). És una altra hipòtesi, no menys atencible, que, sense aprofundir-la prou, potser, he sostingut sempre.

¹¹ ΑΡΜΑΤΙ ΤΕΑΕΙΩ, és a dir amb una quadriga de cavalls adults o amb un carro que arriba indemne a la fi de la cursa. Píndar celebra la victòria d'Arcesilau de Cirene (Pítica V) que malgrat la duresa de la cursa «en res no va trencar el seu carro» —«bellament treballat per mestres de mans hàbils», afegeix—, el qual donà després de la seva victòria al Santuari de Delfos.

ger (*Die Inschriften von Olympia*, Berlin, 1896, núm. 236), helped the author of this article in order to complete all the written text and to make a more precise reading of it.

Although the text in the inscription is referred to the 227th. Olympic games —the year 129 a.C.— when L.M.N. was just a praetor, I think that it was in fact made during the period between the years 152 and 154 a. C. or even a little later when he had already become proconsul in the African province of Libya.

I can adduce several technical and material reasons against the Dittenberger's supposition (theory) that the allusion or reference to the consulate might have been added to the original text explaining the victory and the offering, later.

The inscription only says that Lucius Minicius Natalis, winner of the chariots race gave his chariot to the Sanctuary. But the very stones with the inscription and a few others, that can be seen around the area between the Palaestra and the Philippeion —where they were found by the German Archaeologists during their third archaeological campaign in Olympia in 1878— show signs of cavities and sockets and they are the prove that the votive monument had four natural size horses and an «auriga» or driver besides the above-mentioned chariot. The complete monument was about 3,5 meters wide and at least 6 or 8 meters long.

Although the inscription is not explicit enough the giver of the monument was Lucius Minicius Natalis Quadronius Verus, who was born in Barcelona in a day of the February idus in 96 or 97 a.C. (C.I.L., II, 4511 and Mariner, *Inscripciones Romanas de Barcelona*. Barcelona 1973, núm. 32) and he is by now the first and only known Hispanic who participated in the classical games and who at the same time got a victory: the «quadrigae» race.

So, Barcelona is by now the only modern Olympic city —except, of course, Athens and Rome— that can be proud of having been represented by a victorious athlete in one of the Ancient Games.